

Bombardér venstrefløjen!

Adam Holm & Peter Scharff Smith: *Idealisme eller fanatisme? Opgøret om venstrefløjen under den kolde krig.* Forum 2003. 279,- kr., 257 s., ISBN 87-553-3400-8

”**B**ombardér venstrefløjen” synes at være feltråbet for dagens heftige, historiske polemik. Opildnet af statsministeren og det borgerlige flertal i Folketinget bliver der sat ind fra alle sider. Ikke kun fra Tordenskjolds soldater på Weekend-avisen, men også fra tidligere partisoldater fra venstrefløjspartierne bliver der skudt med skarpt i den nye ”kulturkamp”. I et sammensurium af hævntrøst, selvretfærdiggørelse, moralisering, politiske motiver og oprigtige ønsker om at komme til en forståelse af den bagvedliggende logik fremstilles venstrefløjen som antidemokratisk, voldsfascineret, antisemitisk og landsforræderisk – slet og ret som en ”indre trussel”.

Selvom det selvfølgelig ikke er rart for dem, der definerer sig selv som venstreorienterede, og som definerer socialisme som kamp for økonomisk og social lighed, solidaritet med de svage, frihed, demokrati og fred, kan ”opgøret” på længere sigt alligevel have positive virkninger. Dels kastes der ny viden af til den generelle, historiske forståelse af tiden under den kolde krig, og dels kan man håbe, at opgøret baner vejen for en mere frigjort debat på venstrefløjen om egne mål og midler. Betingelsen er imidlertid, at nuancerne og de relevante, historiske kontekster kommer frem.

Et af de mere hæderlige forsøg på det sidste er antologien *Idealisme eller fanatisme?* I det

redaktionelle forord påpeges det bl.a., at fortidens gerninger alt for ofte bliver vurderet med nutidens alen, og at der ikke ligger noget frugtbart i at diskutere spørgsmålet om, hvem der havde ret. Formålet har for Adam Holm og Peter Scharff Smith derfor været at komme ud over det skyttegravsstadie, der har præget den hidtidige debat mellem ”koldkrigerne” og ”68`erne”. Ved at kombinere indlæg fra (historiske) debattører fra begge fløje (f.eks. Bent Jensen, Curt Sørensen, Bent Blüdnikow og Frank Aaen) med mere forskningsbaserede og empirisk orienterede tekster, har de forsøgt at give venstrefløjens historie *liv, dynamik og relevans*, der konstruktivt peger fremad mod en dybere forståelse af emnet. Og det er i nogen udstrækning lykkedes meget godt.

På det teoretiske plan er et af de fremadrettede bidrag *Utopiernes suggestionskraft* af Kim Salomon, der, hvis man ser bort fra den lidt trivielle moralisering, fremsætter en interessant fortolkningsramme omkring marxismen-leninismen/kommunismen. Med inspiration fra Melvin Laskys *Utopia and Revolution* (1976) og ved brug af begreberne ritual og myte som analyse-redskaber sammenlignes kommunismen med den generelle tankegang inden for den utopiske tradition. Et afgørende lighedspunkt er ifølge Salomon utopiernes identitets- og meningsskabende frelsesberetninger, der i kondenseret form indeholder et generelt mønster med tre led: en ond inspiration, en frelser og en kommende guldalder. Oktoberrevolutionen og modstandskampen under 2. verdenskrig nævnes som kommunismens vigtigste myter. (I pa-

Anmelderredaktion:
Søren Federspiel,
Carsten Frimand
Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted

rentes bemærket fremfører Curt Sørensen i sit indlæg *Myten om "den socialistiske Sovjetunion" og dens funktion i højrefløjens ideologiske univers*, at det ikke kun er venstrefløjen, der har gjort brug af myter.)

På den hjemlige front er det svært at afvise, at flere af partierne på den yderste venstrefløj til tider havde endog meget sekteriske træk. Selvom man kan sige, at en sådan religiøs tilgang på sin vis er paradoks, da en af marxismens dogmer var, at religion er opium for folket, så virker det umiddelbart frugtbart med lån fra den religionsvidenskabelige afdeling. Samtidig er det imidlertid heller ikke overraskende, at det ikke er alle med en politisk karriere på venstrefløjen, der føler sig ramt af Salomons karakteristik.

To af dem er Christine Antorini og Søren Hein Rasmussen, der bidrager til antologien med beskrivelser af deres politiske karrierer på venstrefløjen. Det interessante ved dem er først og fremmest de påfaldende, forskellige opfattelser af, hvilke faktorer der har været bestemmende for deres politiske liv. Mens der for Antorinis vedkommende har været tale om et "rigtigt" valg, der var præget af grundige overvejelser og aktive tilvalg af SF's pragmatiske og demokratiske socialisme (siden fravalg af SF's nationalistiske EU-politik), så brillerer Hein Rasmussen med en total mangel på fri vilje i forhold til sit "forkerte" valg. Grunden til, at Søren Hein Rasmussen var medlem af DKU/ DKP fra 1977 til 1989/1990 (han husker ikke præcist, hvornår han meldte sig ud), skyldtes tilsyneladende en forelskelse, en kommunistisk familie og en stærk socialiserende organisation, der styrede ham

rundt på gader og stræder, til diverse forretningsudvalgsmøder og til skolingsoophold i Østberlin og Moskva. Mon ikke sandheden om den politiske habitus skal findes et eller andet sted mellem de to indgangsvinkler? Umiddelbart virker begge bidrag som efterrationaliseringer, der lidt for belejligt tilpasses dagens politiske strømninger.

Antologiens mest interessante bidrag er de mere klassiske, historiske artikler: Lars Hede-gaards *Farvel til arbejderklassen* om Kommunistisk Arbejderkreds (KAK) og Kommunistisk Arbejds-gruppe (KA)/Blekingegadebanden og Steen Andersen og Peter Frederiksen Mellem *Potemkinkulisser og ideologisk krigsførelse* om Kommunistisk Arbejderparti (KAP) og Demokratisk Kampuche. Selvom man kan sige, at både KAK/KA's terroristiske tilbøjeligheder og KAP's flirt med Pol Pot var ekstreme tilfælde, der isoleret set involverede meget få mennesker, bidrager begge artikler med ny viden til historien om venstrefløjen og dens indbyggede modsætninger.

Ikke mindst skal fremhæves Andersen & Frederiksen's nuancerede og kontekstbevidste tilgang, der åbner for en forståelse af logikken bag KAP's politiske analyser. Ved at inddrage den politisk-ideologiske uenighed mellem Kina og Sovjetunionen, USA's krigsførelse i Cambodja (1969-1973) og de demokratiske intentioner ved magtovertagelsen i 1975 i en overordnet koldkrigs-ramme, formår forfatterne at afmystificere KAP's solidaritet med Pol Pots forfærdelige regime. Partiets delegationsbesøg i 1978 løftes derved fra idioti til en rimelig rationel handling for det parti på det tidspunkt. Den

oplagte erkendelse af den kolde krigs bipolære system som afgørende præmis, der vel burde være en selvfølge for alle historikere, tydeliggøres kun yderligere ved fremhævelsen af, at den borgerlige Schlüter-regering fra sensommeren 1984 støttede Pol Pot og de Røde Khmerers kamp mod den vietnamesisk-indsatte og pro-sovjetiske regering i Phnom Penh.

Faktisk er Frank Aaen den, der tydeligst formulerer konsekvensen af bloktænkningen under den kolde krig: "Politisk aktive bliver nødt til at have en holdning til væsentlige internationale spørgsmål og under den kolde krig, var der ofte meget få valgmuligheder, når der skulle tages stilling. Der var et enormt pres for at vælge side, for den ene eller anden part, og meget lidt plads til nuancerede holdninger. Den kolde krig kan derfor bidrage til at forklare en konkret stillingtagen på et givet tidspunkt, men den kan ikke bruges som en undskyldning for ikke at stå ved og diskutere, hvad der skete."

Antologiens 12 artikler er præget af forfatterens forskellige dagsordener. Ikke alle er lige konstruktive. Meget sigende er det, at antologien som helhed beskæftiger sig mere med debatten omkring venstrefløjen end med den historiske venstrefløj under den kolde krig som fænomen. Hvor meget liv, dynamik og relevans er det lige, der er i den påståede værdidebats evindelige moralske gentagelser? Skyttegravskrigen fortsætter. Et tydeligt eksempel er Liljegrens angreb på Weekendavisen og dens skribenter, der tilsyneladende har gjort det nødvendigt at mobilisere de tungeste og mest beskidte våben.

Jesper Jørgensen

Gulag og glemsel

Bent Jensen: Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede, Kbh., Gyldendal, 528 s., ill., ISBN 87-02-01388-6.

Ruslands blodige historie efter bolsjevikernes magtovertagelse i 1917 og til et godt stykke på den anden side af anden verdenskrig har været et diskussionstema lige siden 1917. To vidt forskellige type af bøger, pjecer og artikler har set dagens lys i en næsten uendelig strøm. På den ene side afsløringer af regimets anvendelse af vold i gigantisk målestok og på den anden side fremstillinger af Sovjet som et modernistisk og oplyst eksperiment i menneskelig lykke. Den sidste type blev ikke kun skrevet af systemet selv, men også af kommunister og deres mange allierede i hele verden.

Efter åbningen af de russiske arkiver har situationen ændret sig. Nu skal man forholde sig til kilder og ikke til trosartikler. Det billede, kilderne tegner af bolsjevikernes samfund, bekræfter i stort som i småt de antikommunistiske fremstillinger. Afvigelse herfra synes snarere at gøre billedet værre. Om det billede, der nu tegner sig af regimets voldsanvendelse i bred betydning (dvs. inkl. hungerkatastrofer, arbejdslejre, tvangsforflytninger osv.) har Bent Jensen skrevet en nødvendig bog. Materialet er så stort og perioden så lang, så man endnu ikke kan skrive et oversigtsværk som fx Raul Hilbergs berømte bog om destruktionsen af den jødiske befolkning i Europa. Men det er nødvendigt at fastholde denne katastrofe i dens fulde omfang af mange grunde, bl.a. af den helt indlysende at så mange ikke ville tro det.

Bogen er ikke nogen sammenhængende kronologisk fremstilling, men består af en række kapitler som fokuserer på bestemte perioder og aspekter af volden og ofrene for volden. Bogen handler således ikke kun om Gulag. Ønsker man en omfattende skildring af selve Gulag, kan man gå til Anne Applebaums *Gulag. A History of the Soviet Camps* (London 2003). Bent Jensens bog handler om regimets brug af døden som politisk instrument, om provokeret hungersnød i kampen mod bønderne, om den nådesløse kamp mod kirken. Det er en bog så fyldt med grusomhed, at man undervejs undrer sig over, at man kan læse videre. Et helt kapitel er om tal: hvor mange ofre. Det er selvfølgelig delvist futilt at gøre antallet af ofre op, da de næsten omfattede hele befolkningen. Men taler vi dødsofre, når Bent Jensen til, at et ædrueligt skøn siger mellem 23 og 30 millioner døde for perioden 1917-1953.

Bent Jensens fremstilling bygger på ikke mindst nyere russisk og vestlig forskning på basis af det nye kildemateriale. Så vidt jeg kan bedømme fremstillingen ud fra mit kendskab til den nye forskning, så er den redelig og dækkende. Småfejl (som når han s. 326 gør Marie Nielsen til repræsentant for DKP på 2. Kominternkongres; det kunne hun dårligt være eftersom hun ikke var medlem endnu) ændrer ikke ved dette billede.

Er Bent Jensen en dygtig kildelejer og empiriker, er hans forhold til teori imidlertid mildt talt noget tvetydigt. Således lader han læseren i stikken med hensyn til forståelsen af sammenhængen i de kendsgerninger, han har givet os hold på. Man må så at sige nærlæse hans posi-

tion frem af teksten. I forordet opsummerer han sin holdning således: "Det, der foregik, var en civilisations udslettelse i forsøget på at skabe et dybt unaturligt samfund." Det 'unaturlige' understreges også af adjektivet "patologisk", som han af og til karakteriserer bolsjevikkerne med (fx Lenin s. 66), ligesom han mener, at et "traditionelt højre-diktatur" i 1917 ville have ført til, at økonomien havde udviklet sig "på en naturlig måde" (s. 80), og at Østtyskland var "den kunstige kasernestat" (s. 367). Samtidig kan han (s. 15) skrive: "Na-turvidenskabens og historiens forskningsområder og arbejds-måder er vidt forskellige." Hvis kommunismen var 'unaturlig' og kommunisterne 'patologiske', skulle man da mene, at der måtte være tale om et zoologisk eller medicinsk projekt. For mig at se, kommer man ikke nærmere på at forstå historien ved at kalde kz-lejrene for 'unaturlige' eller endog 'umenneskelige': historien er et sted, hvor alt er historisk, og man kan kun forstå det som menneskeligt.

Bent Jensen argumenterer for at der ikke er noget modsætningsforhold mellem moral og historisk metode. Og det er jo da ganske enkelt også sådan, at en historiker uden moral er en umoralsk historiker. Men en moralistisk historiker er en historiker, hvis moralske projekt overtager eller truer med at overtage det historiske projekt. Jeg tror ikke at Bent Jensen mener, at analysen af kommunismen er et biologisk eller zoologisk projekt. Derimod er sammenhængen i hans bog primært et moralsk projekt, forstået på den måde, at han så at sige skriver i to sproglige former: en klar empiristisk form for analysen og fremlæggelsen af

kendsgerninger og som regel fuldstændig troværdig. Og en moralistisk form, som bruges ikke mindst om forståelsen af Bent Jensens hadeobjekter og modstandere.

Den moralistiske sprogform kommer til udtryk fx når Bent Jensen refererer sine modstandere. "Som vi skal se, fandt bolsjevikernes morderiske forestillinger genklang hos bl.a. danske intellektuelle", skriver Bent Jensen og refererer her (s. 214) til Monde-gruppens forestillinger. Og at dens medlemmer har sagt forbløffende ting om deres oplevelser i Sovjet, skal guderne vide. Men han påviser ikke, at de går ind for "morderiske forestillinger", dvs. massebord, planlagt hungersnød osv. Ikke desto mindre går han videre efter et par citater: "I det hele taget var danske marxister meget optaget af at få udrenset underlødige mennesker." Hvorefter han kommer med nogle forfærdelige udtalelser fra Nexø. Men er der dækning for mellemsætningen, at danske marxister var meget optaget af at få udrenset underlødige mennesker? Nej, og Bent Jensen viser det heller ikke. Det er en polemisk form, hvis reelle indhold er: disse mennesker er alligevel af så ringe en støbning, så det gør ikke noget, hvad man siger om dem. Det er selvfølgelig hans egen sag, om han synes den slags er gangbart i en avis-polemik, men den læser, som går efter argumenter, vil her læse ham som utroværdig og netop moralist. Det er synd for fremstillingen.

Den overordnede tese i bogen er at bolsjevikernes regime, kommunismen, var "et europæisk folkemordsregime, som var kulminationen på et civilisations-sammenbrud i en gammel eu-

ropæisk kultur" (s. 14). Dette sammenbrud bliver gennem et citat af Igor Vinogradov karakteriseret som en opgivelse "af alle etiske absolutter fra den kristne kultur" (s. 78). Senere vender Bent Jensen flere gange tilbage til netop afskaffelsen af kristendommen (fx s. 431). I denne sammenhæng bør man måske også inddrage hans brug af Nikolaj Berdjajev, den kendte russiske filosof, som oprindeligt var marxist, men som blev ortodoks kristen. Bent Jensen bruger ham flere gange med tilslutning, og i bogens konklusion hedder det: "Nikolaj Berdjajev og andre russisk-ortodokse tænkere har brugt begreber som santanokrati og Anti-Krists herredømme for at forklare bolsjevismens væsen." (s. 448) Denne grundtanke hænger sammen med en voldsom modvilje mod oplysningsfilosofien, så voldsom at han kan skrive: "Bolsjevikkerne var i en vis forstand de mest trofaste disciple af den europæiske oplysningstanke og dens fremskridtoptimisme." (s. 445).

Man må formentlig tolke dette kompleks af idéer således, at den civilisation Bent Jensen tænker på, er den kristne ortodoksis kultur, og at det sammenbrud som sker, medfører et brud på denne kristne helhedskultur og indfører et fremmedelement i form af den europæiske oplysning i marxismens form. Denne introduktion af oplysningen kan forstås som Anti-Krists erobring af magten fra Guds rige. Det understreges også af Bent Jensens udtalelse i et interview i anledning af bogens udgivelse, at han med alderen var kommet tættere på sin barndoms Indre Mission.

Centralt står derfor opfattelsen af marxismens rolle i bolsjevismen. I betragtning af hvor cen-

tral en rolle marxismen spiller i bogens argumentation, kan man undre sig over så lemfældig Bent Jensen omgås Marxs forfatter-skab, og hvor lemfældig han er i brugen af begrebet marxisme. Han synes at mene, at Det kommunistiske Manifest er tilstrækkeligt grundlag til at afgøre, hvad Marx egentlig mente om kommunisme. Han henviser til Kolakowskus *Main Currents of Marxism*, og havde han holdt sig til dén fremstilling, havde der nok været mere kød på. Selv om Bent Jensen ikke bryder sig om Marx, hører det vel med til videnskabelighed at søge at forstå selv sine modstanderes tanker i det omfang, de spiller en rolle for ens genstand. Bent Jensen er godt klar over, at man ikke kan sætte lighedstegn mellem Marx og Lenin, men han synes ofte at glemme sit forbehold for en opfattelse af, at det er Marx som fører direkte til Gulag. Men det ville jo så i givet fald være svært at forklare, at Marx også fører til de europæiske socialdemokrater. Det er vel klart for alle, at Marx spillede en helt afgørende rolle for Lenin og for konstruktionen af bolsjevismen, men det er ret afgørende, hvilken tolkning af Marx, Lenin gik ud fra, når marxismen kan føre så forskellige steder hen.

Sammen med den forsimplede konstruktion: 'marxismen' indfører Bent Jensen imidlertid et andet af sine hadeobjekter: de intellektuelle. Det var ikke det russiske folk, men de russiske intellektuelle, som indførte bolsjevismen. Og denne argumentationsfigur fører os så til analysens slutpunkt, eller begyndelse, at bolsjevismen udgør et brud i russisk historie. Der er ingen kontinuitet mellem tsarismen og bolsjevismen, men intet mindre

end et civilisationsbrud. Bent Jensen reflekterer slet ikke over, at han som intellektuel netop søger legitimitet ved at tale på folkets vegne, præcis som nihilisterne, anarkisterne, narodnikkerne og bolsjevikkerne. Det er endvidere sådan, at blandt tolkningerne af Marx er den russiske den første ekstreme og alle senere (Mao, Pol Pot, Den Lyssende Sti osv.) står dels i et afhængighedsforhold til Lenin og er alle realiseret i industrielt udviklede områder. Bent Jensen synes at overse, at den kommunistiske bevægelse udvikles som en specifik ideologisk-politisk eksport af netop leninismen. Set fra Vesteuropa var kommunismen *russisk import*. Et enkelt sted (s. 219) karakteriserer han det nye samfund som et "feudalsamfund" og peger faktisk her på et vigtigt kontinuitetselement. I sin nye bog *A Century of Soviet Violence* (Yale 2002) kommer Aleksandr Jakovlev ind på netop dette. Han mener, at Ruslands tragedie er, at det i mere end tusind år har være "ruled by men not by laws. The rulers were princes, czars, various chairmen, general secretaries. They ruled ineptly, bloodily." (s. 235)

Jeg er meget enig med Jakovlev. Bent Jensen underbetoner det blodige ved det russiske samfund ved at henvise udelukkende til antallet af dødsdømte under tsarregimets sidste 100 år. Men han medtager fx slet ikke jødepogromerne, som ofte støttedes af den ortodokse kirke eller af regimet. Og når han taler om vold under borgerkrigen, så glemmer han ligeledes pogromerne, som forekom både på i de områder, de røde og de områder de hvide kontrollerede. Som i tilfældet med den kinesiske kommunisme tror jeg, man kom-

mer meget længere i forståelsen med en overordnet kontinuitet og et syn på importen af europæisk ideologisk gods som en formændring mere end som et indholds-mæssigt brud. Jeg tror Bent Jensen's brud-tese står og falder med hans kristne oplysningsmodstand og hans modvilje mod at sætte sig ind i marxismen som andet og mere end en grotesk og enkel flyveg-rille.

Trods alle disse indvendinger (plus dem jeg nævner i anmeldelsen af *Stalinismens fascination*) håber jeg at mange vil læse bogen. Den er som sagt en nødvendig bog.

Morten Thing

Stalinismens fascination

Bent Jensen: Stalinismens fascination og danske venstreintellektuelle, ny udgave, Kbh. 2002, Lindhardt og Ringhof, 247 s., ill., ISBN 87-595-1894-4.

Bent Jensen har genudsendt sin bog fra 1984, som gjorde ham til en meget udskældt mand. Den er blevet forsynet med billeder og et efterskrift, hvor han dokumenterer de mange hadske anmeldelser fra dengang. I 1993 skrev jeg om bogen i *Kommunistens kultur*, noget som Bent Jensen ikke omtaler, hvorfor jeg finder anledning til at genudsende min omtale:

"Bogen er en slags katalog over, hvad danske kommunistiske intellektuelle og sympatisører fra 30'erne og fremefter har kunnet få sig selv til at skrive om forhold i Sovjetunionen. Bogen er inddelt efter emne, så man kan slå op og se, hvad de mente om f.eks. frihed

eller kunst eller Stalin. Det er en slags Dårskabens Encyklopædi, Bent Jensen har villet skrive til skræk og advarsel for alle, og måske især intellektuelle.

Men bogen er mere end et repræsentativt katalog over en forgangen periodes intellektuelle dårskab. Den er båret af en forståelse, som ligger allerede i dens titel. De venstreintellektuelle var *fascineret* af stalinismen. Bent Jensen paralleliserer til de fascistiske intellektuelles fascination af Hitlers Tyskland: "Det var ofte fra de samme intellektuelle miljøer, fascistiske og stalinistiske intellektuelle blev rekrutteret", hedder det (s.13). Og det hedder videre: "Mange intellektuelle, der blev fascineret af stalinismen, synes klart tiltrukket af dens autoritære træk, dens understreget af disciplin, lydighed og hierarki". Og efter kritikken af Stalin flyttede de intellektuelles fascination til "andre eksempler på totalitær socialisme: Cuba, Nordvietnam, Nordkorea, Kina, ja selv Albanien". Om den oprindelige tvetydighed, som gjorde at nogen faldt for nazismen, andre for kommunismen, blev videreført er usikkert, for Bent Jensen skriver: "Stalinismens fascination var så at sige prototypen på en senere tids fascinationer blandt intellektuelle" (s.15).

Bent Jensens udgangspunkt er altså, at problemet er *særligt* for de intellektuelle og må altså være knyttet til dem som gruppe. Siden hen gør han opmærksom på, at der nok ikke findes nogen udtømmende forklaringer på forholdet (s. 189). Han anfører derfor en hel række mulige, som især er psykologiske, og som altså må tænkes at være knyttet til det intellektuelle arbejde. Men det er lidt uklart om andre kom-

munister (arbejdere for eksempel) også er omfattet af “Stalinismen som erstatningsreligion”, “Trangen til frygt eller behovet for djævlbilleder”, “Trangen til underkastelse og fascination af magten”, “Troen på fornuftens herredømme” og “Stalinismens dæmoni”.

Bogen rejser to metodiske problemer, hvoraf den selv delvis er klar over det ene. Det første og største problem er, hvad *stalinisme* er for noget. Det definerer Bent Jensen i “Kort kursus i stalinismen”. Her giver han et *realistisk* billede af Sovjet under Stalin. Stalinismen er altså identisk med de *virkelige* forhold i Sovjet i den stalinistiske periode. Det var fattigdom, sult, ufrihed, terror, Gulag osv. Sociale katastrofer og massehenrettelser. Politisatsmetoder og tvangskollektiviseringer. Men er det rigtigt, at de venstreintellektuelle var fascineret af dette? Var det *stalinismen*, de var fascineret af? Nej, det centrale problem er præcis det *modsatte*: De var fascineret af frihed, plan og menneskelig lykke. Det troede de også, de så, når de var på besøg i Utopia. Det nytter ikke, at Bent Jensen påviser, at de kunne have vidst, hvordan virkeligheden var (kapitlet “Hvad vidste man – hvad kunne man vide?”, s. 28ff), når de ikke ville vide det. Det egentlige problem består altså ikke i at vise, at de var fascinerede af masseudryddelser af kommunister og kulakker, for det var de ikke. Det egentlige problem består i at vise, hvordan det kan være, at de så noget, som ikke var der.

Fundamentalt hviler Bent Jensens bog altså på en fejltagelse. Hans eksempelsamling peger på et problem, som han ikke har hverken formuleret eller løst.

Det andet problem i Bent Jensens bog er den selv delvis bevidst om. Han skriver i forordet: “Denne bog er derfor ensidig på samme måde som de bøger, der behandler fascistiske og nazistiske intellektuelle, er ensidige” (s. 9). Den er ensidig, fordi han bevidst ikke vil skrive om noget andet aspekt ved disse intellektuelle end deres dårskab. Men ensidigheden slår om i en politisk vilje, når Bent Jensen skriver: “Af en eller anden grund har konsekvenserne for de mennesker, der sluttede op om stalinismen, været helt anderledes end konsekvenserne for hitlerismens tilhængere” (s. 14). For Bent Jensen burde vide hvorfor. Det skyldes helt enkelt, at de mennesker, der sluttede op bag stalinismen, i stort tal var med til at starte modstandskampen i Danmark og blandt dens aktiveste deltagere. Havde de ikke gjort det, var opgøret efter krigen formentlig foregået efter nogle andre linjer.

Man kan stille sig selv det spørgsmål: Hvordan kan det være, at der var konsensus i den danske befolkning om at redde jøderne i 1943, mens ikke én løftede hånden til forsvar for kommunisterne i 1941? Kommunisterne havde alle været parate til at ofre for en meget lav pris, *hvis ikke* de med deres hele aktivitet havde placeret sig et helt nyt sted moralsk og politisk.

Men Bent Jensens spørgsmål fortjener en yderligere overvejelse, for han føjer til: “Tværtimod at blive frosset ud har mange intellektuelle stalinister indtaget meget indflydelsesrige og prestigegivende positioner i samfundet, både i politik, kulturliv og uddannelse”. Burde de være frosset ud, som Bent Jensen fore-slår? Det rejser et

afgørende problem i en bog som denne om forfatterens holdning til sit stof og dets personer.

Jeg deler ikke Bent Jensens holdning. Og begrundelsen findes i denne bog [dvs. *Kommunismens kultur*]. Det er fuldstændigt rigtigt, hvad han citerer de kommunistiske intellektuelle for. De har skrevet alle disse vanvittige ting – og flere til. Det er et træk af deres virke, som ikke kan skæres væk. Men kun ensidigheden kan reducere deres virke til dét. Mit projekt er det netop at vise, at paradoksalt nok blev humanismen og modernismen som tankeformer reddet ud af 1. verdenskrigs værdisammenbrud og båret igennem mellemkrigstiden, kampen mod fascismen og opgøret med stalinismen af de samme mennesker. Kun ensidighed kan gøre én så blind, at dette ingen rolle spiller. Og det har været min etiske vejviser.”

I Bent Jensens nye bog *Gulag og glemsel* vender han tilbage til nogle af de synspunkter, han gav udtryk for i *Stalinismens fascination*. Her kalder han allerede i undertitlen problemet for “Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede”. Jeg synes, det ville være forkert at tale om glemsel. Tværtimod er der jo – som Bent Jensen altid har fremhævet – utrolig mange som har husket på det voldelige regimes egentlige karakter. Glemslen eller fortrængningen eller blindheden er alene et forhold, som er knyttet til kommunismen (og når vi taler om Kina eller Cuba til både maoismen og det nye Venstre). Det er at gøre tragedien større, end den er, at tale om Vestens hukommelsestab i forbindelse med Ruslands tragedie.

Derimod kunne man tale om Vestens hukommelsestab i for-

bindelse med andre katastrofer. Folkemordet på armenierne i Tyrkiet var længe indhyllet glemsel. Mordet på de indonesiske kommunister og etniske kinesere i 1965 (måske 500.000) har ikke megen bevågenhed. USA's mord på måske 3 millioner vietnamesere legitimeret af kampen mod kommunismen er også nærmest glemt – og da især af dem, som huskede på stalinismens forbrydelser.

Bent Jensens moralisme, som jeg omtaler i anmeldelsen af *Gulag og glemsel*, rummer mere ensidighed end kristen tilgivelse. I sin nye bog har han således nærmest koncentreret angrebet mod folk, som faktisk forsøgte at nå til en selvkritisk indsigt i deres tilslutning til kommunismen: Erik Ib Schmidt, Marie Nielsen og Elias Bredsdorff. Det er som om, netop deres omvendelse gør dem endnu mere suspekte. Burde man ikke tage klappen af det ene øje og netop fremhæve deres selvopgør også? Og man kunne så også undre sig over, at Zygmunt Bauman skal fremhæves for sin indsigtfuldhed uden hævede pegefingre. Var han ikke, lige til han kom til Vesten, systemets filosof om nogen? Men læs Bent Jensens bog: af dårskab bliver man klog.

Morten Thing

Hur skriver de svenske socialdemokraterne deres historia?

Åsa Linderborg: *Socialdemokraterne skriver historia. Historieskrivning som ideologisk makt-resurs 1892-2000.*

Atlas Akademi, Stockholm 2001, 549 s. ISBN 91-89044-78-9. Pris ca. 250 SEK.

För ett kvart sekel sedan avslutade Sveriges bästa expert på fältet sin stora artikel om landets socialdemokratiska historieskrivning med appellen: "Vilka konsekvensen har kopplingen historia/politik medfört för vår bild av SAP (Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti, red.)? ...Sva-ret måste ges på grundval av en vetenskapligt genomförd undersökning, brett upplagd och förutsättningslöst (?- så i texten, rec.) genomförd" (Lars Björilin: Politik och historia. Kring den socialdemokratiska historieskrivningen. I: *Meddelanden från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*. N2-3/1977, s. 31). Sällan händer det i denna värld, dock har appellen uppfyllts. Rec.av-handlingen har varit förbertt under Björilins handledning. Förf's föregångare skulle annars sökas utanför Sverige. Hellre de övriga nordiska än själva danska läsarna skulle påminnas om i rec. ögon banbrytande studier i Danmarks marxistiska och socialdemokratiska historieskrivning, framför allt SFAH's jubileumsskrift *Fremad og aldrig glemme* fra 1981.

Med ett för oss svenskar typiska dröjsmål har dock också norr om Öresund inträtt med 90-talet en ny och mycket livligare debatt om historieskrivningen och historieförmedlingen med slagsidan just i 1900-talets historia: här kan bara anföras nya namn Ulf Zander, Roger Johanson och inte minst bokens förf. Åsa Linderborg – den unga historieläraren vid Uppsala universitet för övrigt med danska livserfa-renheter – tillhörde arrangörerna av det historiografiska seminarier "Mellan partipolitik och vetenskap. Historieskrivning i Norden", där

just den socialdemokratiska historieskrivningen stod i debattens center med en aktiv dansk deltagelse (se tema-nummer av den svenska *Arbetar-historia* 2-3/2002).

I hennes avhandling diskuterar förf. ur ett historiografiskt perspektiv hur den svenska socialdemokratin under drygt hundra år skildrat både sin egen och Sveriges historia. Problemet "historia som ideologisk makt-resurs" ställs i kap. 1 och olika hypoteser om socialdemokraternas andliga hegemoni uppställas. "I fokus står socialdemokratin hegemonisträvanden och kamp om den allmänna historiemedvetandet, och hur man både nationellt och internt använt historieskrivningen som en ideologisk maktresurs" (s. 11). Syftet har varit "att åskådliggöra och förklara varför man skriver sin historia som man gör, oberoende av huruvida den stämmer överens med verkligheten eller inte" (s. 472). Stämmer den etablerade uppfattningen att en socialdemokratisk *kanon* har rått över sven-skarnas historiesyn och –bild, att det verkligen har funnits en exklusiv "socialdemokratisk hegemoni"? I verkets andra kapitel presenteras källmaterialet – en ymnig och mångartad litteraturflora, dock med avdrag för lokalhistoriska skrifter, tidningsmaterialet, den socialdemokratiska bildningsförbundets (ABF) insatser, filmproduktion och skönlitteraturen (se även s. 470). Därefter utvecklas socialdemokraternas syn på Sveriges historia systematiskt i fem kapitlen. Först visas en nästan kanoniserande framställning av rörelsens forna "hjältar och statister", partiets kult av de "borna ledarna" med Branting och PA Hansson i spetsen (kap. 3). Därefter utredas

(i kap. 4) hur partiledarnas historiska skrifter allt sedan 1890- utnyttjats internt som ett redskap i pedagogiska och disciplinerande syften "för att skapa sig en ideologisk hegemoni inom partiet, arbetarrörelsen och arbetarklassen" (s. 193). Nästa kap. (5) rekonstruerar partiets idéutveckling enligt dess egna historiker. Dessa har framhållit sitt partis realism, ansvarsfullhet, kompromissviljan och inte minst den sunda nationalismen, "den äkta svenskheten" vilken gradvis trängte ut den "osmälta marxismen" (den liberala medlöparen Tingstens vingade ord i hans välkända *Den svenska socialdemokratins idéutveckling* 1941) ur partiets programskrifter.

Kap. 6 och 7 behandlar socialdemokratins kamp om Sveriges äldre (före arbetarrörelsens tillkomst) resp. moderna historia. Här visar förf. på ett övertygande sätt, att partiintellektuellas historieverk tog från och med 1920-talet gradvis avstånd från den spirande och marxistiskt förankrade "mothegegonistiska", det vill säga socialistiska, historiesynen. Man lånade hos de borgerliga deras romantiserade symbolgestalter som Togny Lagman, den upproriske rikshövitsmannen Engelbrekt, vissa "bättre", progressiva kungar och knöt således arbetarrörelsen till ärorika svenska rättstraditioner. Socialdemokraternas "folkhem", deklarerad på 30-, men i verkligheten realiserad först under 50- och 60-talets "skördetid", har framställts (t.ex. i monumentala *Arbetets söner* och i våra dagars systematiskt upplagda *Socialdemokratins samhälle*) nästan teologiskt som ändamålet och kronan på svenskarnas "sagolika frammarsch" "från mörkret till ljuset". Samtidigt och särskilt

under den omtalade "skördetiden" lovprisades det svenska näringslivets (ordet "kapitalismen" undvikits gärna) prestationer och "den unika svenska samarbetstraditionen". I de sista decenniernas socialdemokratiska parthistorik skriver man enligt förf. allt mindre om arbetarrörelsen och själva "arbetarklassen lyser med sin frånvaro" (s. 380). Slutsatsen blir: "Riktigare än att påstå att det finns en socialdemokratisk hegemoni, är därför att säga, att det råder en borgerlig hegemoni som socialdemokraterna med sin specifika folkhemdiskurs länge gav ett utpräglad socialliberalt utseende" (s. 395).

I det följande (kap. 8) visas omständligt – förf. hinner för övrigt i de flesta fall att förankra sina teser i en bred uppsättning av primärkällor, ej begränsar sig med *ad hoc* plockade förebilder, – hur den borgerliga hegemonin manifesterar sig i populärhistoria, läroböcker och vissa massmedia (kap. 8). Ändå har påverkan varit ömsesidig: från och med 1950-talet rymde även de borgerliga författarna allt större plats och erkännande åt både arbetarpartiet och dess folkhemskanon. Således utan att upprätta den egna hegemonin har "socialdemokratis folkhemshistorik varit så framgångsrik att den haft genomslag i både populärhistoria, den politiska oppositionens historieskrivning, läroböcker, vetenskap och massmedia" (s. 435).

Den lättlästa boken avslutas med en tankeväckande sammanfattande diskussion (kap. 9). Som sin studies huvudresultat fastställer förf.: "Socialdemokratin har försökt uppnå nationell hegemoni, men "bara" lyckats att med sin folkhemdiskurs

ge den borgerliga hegemonin ett socialliberalt ansikte. I stället för att uppnå en socialdemokratisk hegemoni, har man tvärtom påverkats av den borgerliga hegemonins fundament" (s. 439). Förf. varken fördömer eller lovprisar "hävdvunna socialdemokratiska myter", dock frågar man sig efter att ha läst boken, om SAP med sin valda anpassningsväg hade några alternativ till sin nationella och socialliberala historiebild, och svarar nej. Varenda andra alternativ skulle ha misslyckats att tjäna som partiets ideologiska maktresurs. Därför försökar man sig därmed, att den vänstersinnade förf. har avsiktligt struntat i de svenska socialdemokratiska marxisternas historiska skrivelser och helt avstått från den historiematerialmens plats och roll inom arbetarrörelsen – ämne vilket med begeistring studerats inom den egna rörelsen av danskarna Nils Finn Christiansen, Norbert Lahme, Mogens Rüdiger och i flera sammanhang av redan omtalade Claus Bryld. Synt att man saknar i den digra texten författarens uttryckliga förbehåll om dessa luckor.

Desto mera beklagar man en annan självbegränsning, icke märkt eller icke erkänd av förf. Försummelsen resulterade i en skev och inte fullt rättfärdig framställning av den socialdemokratiska samtidshistorien. En gång till har den svenska inåtvändheten skadat ett förträffligt historieverk! Åsa Linderborgs "rörelseintellektuella" liksom skriver sin historia i lugn och ro, utan hänsyn till sin tids bägge världskrig och flera revolutionscyklar, oberörda av högerns och militärens tvåfaldiga krigsagitation, av de borgerligas ständiga rysslands- och sovjeträdsla och

hets (jmf nyare studier av militärhistorikern Gunnar Åselius 1994 och historiografen Sverker Oredsson 2001, populärhistoriskt av Sture Nilsson 1990, dena rec. 1996 och Torsten Burgman 2001). Förvisso var de högre socialdemokraterna (arbetarpartiet splittrades 1917 i högern och vänstern) fientligt inställda gentemot både tsarerna och de mäktigande bolsjevikerna. Dock var deras negativa inställning av en annan sort än högerns (under sovjettiden inklusive liberalerna). Vederläggningen av patologiska alarm-signaler om den ryska faran, motverkandet av den krigslystna aktivismen, den långvariga spridningen av sympatier till rysarna som folk, till stora ryska litteraturen, förmedlingen av positiva kunskaper om femårsplanerna på 30-talet, om "kolossen på larv-fötter" under andra världskriget, om gåtfulla "Ryssland – en annan Europa" därefter balanserade till en viss grad den sekelgamla ryssfientligheten, försvårade och förhindrade kalla krigets riskabla alliansplaner. Flera socialdemokrater, särskilt de äldre, ställde gärna upp (utom i Stalin-Hitler paktens år), när det uppstod behov i sovjetvänliga hjälpaktioner, offentliga anföranden och publicistiska tackning. Det var förlaget Tiden som utgav det första begeistrade trebandsverket om Ryssland och Sovjet i bild (1945-1946). Förvisso underhölls och spreds därvid, både under Stalins värsta terrorår och under den halvhjärtade ryska destaliniseringen, en ibland helt blåögda "sovjetmyt", dock stärkte även denna myt den svenska alliansfriheten och rikets självständiga beteende i FN. Försummar man med förf. och för övrigt

med hela den svenska historieforskningen temat Socialdemokratien och Ryssland/Sovjetunionen, undanhåller man sina läsare en väsentlig del av den socialdemokratiska journalistiken och tappar ur sikte den mest tydliga skillnaden mellan en socialistisk vänstern och en borgerlig högern i Sveriges moderna historia samt dess litterära presentation. Just häromdagen markerades denna skillnad av den svenska högerpressen i samband med förestående bärgningen ur Östersjön av det svenska spaningsplanet som sköts ned av sovjetiskt jaktflyg 1952 (jmf *Upsala Nya Tidning* 30 juli d.å.).

Aleksander Kan

Kvinder på mandsdominerede arbejdspladser

Kvinnor tar plats. Arbetsmarknad och industriarbete på 1900-talet. Udgivet af Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek (AAB). Jönköping 2002. 187 sider, ill. ISBN 91-973690-5-5.

Denne rapport er et resultat af den forskning, der blev sat i gang i forbindelse med projektet "Manlige industriarbetspladser – Kvinnelige arbejdere" på initiativ fra AAB. Samtidig arbejdede 5 amatørforskere (fagforeningsmedlemmer) på at undersøge, hvordan det var og er som kvinde at komme ind på en mandsdomineret arbejdsplads. Disse interviewbaserede rapporter findes i en anden udgivelse: "Kvinnors erfarenheter".

Rapporten består af 12 artikler skrevet af professionelle forskere og én artikel, hvor en af amatørforskerne samler resultaterne fra deres interviewundersøgelse.

Inger Jonsson, doktorand i økonomisk historie på universitetet i Uppsala, skriver om oplevelserne i samarbejdet med amatørforskerne. Hun kalder projektet et forsøg på at bygge bro over kløften mellem akademiske forskere og kvindelige LO-medlemmer og på at lade forskellige erfaringer og kundskaber berige hinanden.

Maria Hamberg, metalarbejder på Scania i Södertälje, beskriver oplevelsen med at blive kastet ud i denne forskningsopgave. De følte det som en fordel i interview-situationen at kunne stille relevante spørgsmål, fordi de kendte til miljøet.

Eva Schmitz, der skriver doktorafhandling på Lunds Universitet, behandler her kvindernes faglige kamp, hvor de mødte en dobbelt modstand både fra arbejdsgiverne og fra fagbevægelsens ledelse (mænd). De skulle blandt andet kæmpe mod ideen om manden som eneforsørger i familien. Hun beskriver forskellige strejker, hvor kvinderne kæmpede med varierende held.

Gun Johansson, der forsker i hjemmearbejdende kvinder i industrien i Eskilstuna, skriver her om disse kvinder, der stort set er usynlige i de offentlige dokumenter og tællinger.

Nina Almgren, doktorand i historie ved universitetet i Umeå, beskriver de interessemodsatninger, der var i Statens Arbejdsmarkedskommission 1946-47, hvor holdninger om husmoder-idealet og manden som eneforsørger stod overfor kvindernes krav om ret til at deltage på lige fod med mændene på arbejdsmarkedet og til økonomisk uafhængighed.

Lars Hansson, doktorand i historie ved universitetet i Växjö, skriver om tarmrensersken Alda

Nilssons arbejde på et slagteri i Tomelilla, og hvordan verdensøkonomien kom til at indvirke på slagteriets produktion og Al-das arbejdsopgaver.

Susanne Fransson, fil. dr. i jura ved Göteborgs Universitet, og Christer Thörnqvist, fil. dr. i historie samme sted, behandler kvindernes faglige strategier.

Også de kommer ind på kvindernes mere eller mindre vellykkede strejker, som aldrig førte til det ønskede: Lige løn for lige arbejde. Den nyeste strategi kalder de "Kollektiv individualisme".

Bill Sund, docent i historie og lektor ved universitetet i Stockholm, skriver om kvindeløn og institutionel magt. Han mener, at kvinderne blev usynliggjort, da kvindelønsspørgsmålet blev til et lavtlønsspørgsmål. Trods ratificering i 1962 af ILO-konventionen fra 1951 om lige løn for lige arbejde og en aftale mellem SAF og LO fra 1960 om, at kvindelønnen skulle forsvinde i løbet af fem år, består der stadig en løn-forskel mellem kønnene.

Ingela Schånberg, der disputerede ved historieinstituttet på universitetet i Lund i januar 2002, skriver om SAF's holdning til kvindernes løn. Kvinder egnede sig efter arbejdsgivernes mening bedst til finmekanisk arbejde, hvor man ikke skulle

tænke. Fra 1950 blev de køns-specifikke egenskaber nedtonet; nu gjaldt det om, at hvert individ kom på sin rette plads. Kvindelønsspørgsmålet skulle løses gennem uddannelsesindsatser, men "særartsideologien" levede videre, kompletteret med et indvidorienteret perspektiv.

Lars-Evert Larsson er fil. mag. i historie og gymnasielærer i Flen. Hans artikel handler om løn efter køn 1950-62. Han nævner forskellige forskere på området og skriver om resultaterne af arbejdet i den fælles komité til undersøgelse af kvindernes løn i industrien. Arbejdsgiverne fik igennem, at det var arbejdsvurdering, som var grundlaget for den nye løngruppering. Metal fik ligestillingsprincippet igennem. De virkelige vindere blev de mandlige lønarbejdere. Kvinderne begyndte at nærme sig de mandlige akkordarbejdere.

Gunilla Peterson, fil. dr., lektor i økonomisk historie ved universitetet i Stockholm, skriver om hurtige fingre og lave lønninger i Norrköpings industrier.

Hun undersøger hvilke tilskyndelser og forhindringer, der har været for kvinders arbejde i industrien.

Lina Rylander, doktorand ved økonomisk historisk institut ved universitetet i Uppsala, har stud-

eret den mandlige trygheds-garanti i 1940'erne. Under verdenskrigen skulle virksomhederne stille 10 % af arbejdsstyrken til skovarbejde for at producere brændsel. Mændene var bange for at blive trængt ud af kvinderne. De fik derfor en gensættelsesgaranti. Kvinderne arbejdede hårdt på at blive accepterede som arbejdere og skulle desuden selv klare kombinationen hjem og arbejde.

Paavo Bergman, docent i arbejdsvidenskab ved universitetet i Göteborg, skriver om ligestillingens frontsoldater. Han konkluderer, at man ved meget lidt om de kvinder, der "lykkedes" i mandeverdenen, om hvordan de overvandt forhindringerne og om hvilken pris, de har måttet betale i form af ulykker og dårligt helbred.

Hver for sig er artiklerne interessante, men set som en helhed er der mange gentagelser om kvindernes kamp for ligeløn. Jeg tror, at bogen ville have vundet ved, at man havde medtaget de fem interviewundersøgelser fra amatørforskerne som et supplement til den mere tørre gennemgang af arkivalier om forholdene for kvinderne på de mandsdominerede arbejdspladser.

Birgit Andreassen